

Streszczenie

Rosja Adama Mickiewicza oraz jego polskich i rosyjskich przyjaciół

W obszarze współczesnej humanistyki ważne miejsce zajmuje imagologia spacyjna, której przedmiotem zainteresowań są opisy miejsc w różnych tekstach kultury. Celem niniejszej rozprawy doktorskiej było zbadanie sposobów przedstawienia obrazu Rosji w *Ustępie* III części *Dziadów* oraz w zapisie doświadczeń zesłańczych przyjaciół Adama Mickiewicza – filomatów i dekabrystów.

W pierwszym rozdziale pracy zostały ukazane strategie opisu Imperium Rosyjskiego w *Ustępie* Mickiewicza. Centralny punkt rozważań stanowiły relacje między dziełem polskiego poety a rosyjskim ujęciem Petersburga i Carskiego Sioła. W kontekście poruszanej problematyki również przywołano cenne obserwacje zawarte w pamiętniku *La Russie en 1839* markiza de Custine'a.

Rozdział otwiera analiza przestrzennych reprezentacji – drogi, oceanu, pustyni – pojawiających się w *Drodze do Rosji* oraz podstawowych cech ukazanej przestrzeni – bezkres i nieokreśloność. W tej części pracy zostały poruszone zagadnienia dotyczące Mickiewiczowskiej techniki kreowania pejzażu (np. syberyzacji zachodnich terenów Rosji), jego symbolizacji a także perspektywy oglądu przestrzeni. Kontynuację podjętej problematyki stanowi zestawienie carskosielskiego i petersburskiego tekstu Mickiewicza z widzeniem tych zjawisk w kulturze rosyjskiej oraz refleksja nad szeregiem motywów, które towarzyszą opisom przestrzeni miejskiej: motywu sztuczności, ruin, błota, fantasmagorii, miast-sobowtórów, teatru, wojska, zwierząt itp. Zamykają rozdział rozważania nad strategiami opisu powodzi 7/19 listopada 1824 roku, która stanowi ostatni fragment *Ustępu – Dzień przed powodzią petersburską 1824. Oleszkiewicz*. W centrum uwagi znajdują się dwie ściśle ze sobą związane wizje petersburskiej katastrofy stworzone przez Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina. Poetyckie opisy powodzi zestawiono również z ujęciami wodnego kataklizmu zawartymi w tekstach paraliterackich rosyjskich autorów.

Drugi rozdział rozprawy został poświęcony sposobom kreowania postaci cara w *Ustępie* a także w scenach dramatycznych *Dziadów*. Car jest nie tylko jedną z najważniejszych postaci w utworze, ale też dodatkowym kluczem do interpretacji przestrzeni. W rozdziale omówione są podstawowe elementy składające się na syntetyczny obraz rosyjskiego władcy oraz jego emanacji Nowosilcowa. Przedstawiona analiza dotyczy istotnych dla charakterystyki cara i jego poddanych motywów: motywu munduru, gry karcianej, marionetki, psa, niełaski i itp. Ważne miejsce zajmują rozważania nad formą

interakcji monarchy i przestrzeni, w szczególności cara i placu wojskowych przeglądów, oraz znaczeniem pomnika Piotra I w symbolicznej topografii Petersburga kreślonej przez Mickiewicza i rosyjskich autorów. W dalszej części rozdziału poruszono problematykę carobójstwa, której subtelny zarys pojawia się w III części *Dziadów*. Zestawienie piosenek śpiewanych przez Jankowskiego i Feliksa z tradycją dekabrystowską uwydatnia przede wszystkim różnicę dwóch kultur, odmienne wizje dziejów Polaków i Rosjan.

Kolejne dwa rozdziały stanowią próbę umiejscowienia Imperium Rosyjskiego na mentalnej mapie Mickiewiczowskiego zesłanego pokolenia – filomatów i dekabrystów.

W trzecim rozdziale na podstawie korespondencji Onufrego Pietraszkiewicza, Cypriana Daszkiewicza, Tomasza Zana i Franciszka Malewskiego zostały przeanalizowane obrazy dwóch stolic – Moskwy i Petersburga – które decydowały o złożonej tożsamości Rosji na przestrzeni wieków. Przedstawione są strategie opisu zarówno pojedynczych reprezentacji miast, jak i sposoby kreowania moskiewsko-petersburskiego tekstu porównawczego jako całości. Ważną rolę w poetyce miejskiej filomatów odgrywa przeciwstawienie Moskwy i Petersburga innym przestrzeniom – Odessie, Litwie, Syberii. Takie zestawienia pozwalają na bardziej precyzyjne określenie projekcji Imperium Rosyjskiego. Druga część rozdziału przedstawia analizę przestrzeni Uralu i Syberii oraz tożsamości zesłańca na podstawie listów Tomasza Zana, a także jego wspomnień zawartych w dzienniku *Z wygnania*. W kontekście omawianej problematyki przytoczono też świadectwa Adama Suzina. Głównym przedmiotem rozważań stały się trzy reprezentacje przestrzeni pojawiające się w relacjach Zana – Orenburg, góry i step – konstruowane na zasadzie dychotomii „swój-obcy”. Poruszono również zagadnienie relacji „ja – Inny”, kolonizator – kolonizowany na przykładzie kontaktów Zana z Rosjanami i rdzennymi ludami.

W ostatnim rozdziale pracy zostały ukazane sposoby opisu Rosji w twórczości dekabrystów, wymienionych w wierszu Mickiewicza *Do przyjaciół Moskali* – Konrada Rylejewa i Aleksandra Bestużewa. Pierwsza część rozdziału przedstawia analizę obrazu Petersburga i towarzyszących mu motywów. W tekstach literackich i paraliterackich Rylejewa kluczową staje się opozycja „centrum-peryferia”: Petersburg – Batowo, Petersburg – Ukraina. Natomiast u Bestużewa pojawia się zestawienie Petersburga z Moskwą i Babilonem. Druga część rozdziału została poświęcona strategiom kreowania wizerunku Syberii i jej mieszkańców w piśmiennictwie prywatnym Aleksandra Bestużewa. Przedstawiono najważniejsze komponenty składające na obraz Jakucji – miejsca zesłania dekabrysty, w szczególności obrazowania rzeki Leny, która stanowi główny element jakuckiego krajobrazu Bestużewa. Rozdział kończy analiza płaszczyzny etnograficznej i

kolonialnej tekstu syberyjskiego na przykładzie sposobów przedstawienia Innego (Buriata/Sybiraka) w intymistyce Michała i Mikołaja Bestużewów.

Zestawienie komparatystyczne wybranych utworów pozwala z jednej strony inaczej spojrzeć na *Ustęp III* części *Dziadów*, z drugiej zaś strony zmienia nieco ogląd literatury rosyjskiej, gdyż Mickiewicz przyczynił się do kształtowania się wyobrażeń o Rosji i Rosjanach w kulturze polskiej i rosyjskiej.